17th century were discovered. Among the finds, an early 15th-century casting mould (Fig. 1), a book fitting from the first half of 16th century (Fig. 2), and a window frame with glass from the early 18th-century Renaissance church should be mentioned. The contours of the previous churchyard fence were determined using an infrared camera. During the excavation it was ascertained that this masonry fence (brick dimensions: 15–17 x 28–31 x 8.5–9.5 cm and 13–14 x 26–27 x 7–8 cm) had pillars and narrow arches, was cover with stucco, and was erected at the same time as the masonry Renaissance church circa the 1620s. Boulders and bricks were used for the church's foundation, which was 0.9–1 m thick. The fence foundation was roughly 60 thick near the pillars and about 30 cm thick inside the arches. The stratigraphy of the previous Dubingiai church sites was also determined in 2011 and a 3D scan made of Jutoniai (Dubingiai) barrow.

Birutė Lisauskaitė

Telšių Švč. Marijos ėmimo į dangų bažnyčios šventorius

2011 m. rudenį buvo atlikti žvalgomieji ir detalieji tyrimai Telšių senojo miesto vietoje (UK 16426), kalvoje tarp Luokės ir Šviesos gatvių. Telšių senamiesčio R pusėje esančios kalvos, vadinamos Vilniaus kalneliu, viršuje dabar stovi Telšių Švč. Marijos ėmimo į dangų bažnyčia (UK 4126), kitaip vadinama Mažąja bažnyčia, kurią 1536 m. fundavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas Žygimantas Senasis. Pastatytai bažnyčiai, jos klebonui ir mokyklai buvo skirta žemė. Žemaičių seniūnas Jeronimas Chodkevičius 1547 m. davė jai 6 žmonių tarnybą bei skyrė 3 smukles. Neabejotinai nuo to laiko šalia bažnyčios buvusios kapinės. 1612 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas III Vaza išplėtė parapinės bažnyčios fundaciją, priskyręs Eigirdžių kaimą, o Telšių mieste – 3 miestelėnus ir 3 valakus miško. Mokyklai ir špitolei statyti atidavė didžiojo kunigaikščio dvaro žemę, nes dvaro sodyba jau buvo iškelta už Durbino upelio.

XVII a. II pusėje kilo daug ginčų tarp Telšių parapijos ir Telšių dvaro laikytojos, Piarnu vaivadienės Kotrynos Denhoff bei vėliau Telšių seniūno Gerhardo Denhoffo. Dėl to Telšių parapinės bažnyčios klebonas bažnyčia mažai rūpinosi, ji nuskurdo ir buvo mažai remontuojama. Tačiau dar net ir XVIII a. pabaigos bažnyčiai vis dar priklausė jai kažkada duotos žemės ir jos nebuvo užstatomos. Tik klebonijos daržų teritorijoje, bažnyčios ŠR pusėje atsirado klebono ūkis su statiniais.

1814 m. dėl blogos medinės bažnyčios būklės Rusijos imperijos valdininkai ją uždarė. Varnių seminarija 1815 m. pastatė laikiną bažnyčią. Žemaičių vyskupas, norėdamas priversti valdžią pastatyti naują bažnyčią, iškėlė netgi teismo ieškinį. Bylinėtasi nuo 1811 iki 1844 m. Kol buvo bylinėjamasi, Telšių policijos įsakymu 1828 m. nugriauta senoji apgriuvusi parapijos bažnyčia. 1836 m. buvo nugriauta ir laikina bažnyčia. Tuo metu 1840 m. buvo įkurta Telšių stačiatikių parapija. Numalšinus 1863 m. sukilimą, Vilniaus generalgubernatoriaus N. Muravjovo iniciatyva 1864–1867 m. kalvoje pagal architekto Tomo Tyšeckio projektą buvo pastatyta mūrinė vienbokštė Telšių Šv. Nikolajaus vardo cerkvė, turinti neogotikos, neobaroko ir neobizantinio stiliaus bruožų.

1918 m. susikūrus nepriklausomai Lietuvos Respublikai, buvo grąžinamas nusavintas

1 pav. Telšių Švč. Marijos ėmimo į dangų bažnyčia iš V. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 1. The Telšiai Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary as seen from the W.

Katalikų bažnyčios turtas. Sklypą, kuriame stovėjo cerkvė, 1919 m. pasiėmė valdžia ir Žemės reformos komisija 1922 m. jį perdavė stačiatikiams. Telšių vyskupija 1926 m. iškėlė bylą dėl sklypo ir cerkvės grąžinimo katalikams. Lietuvos vyriausiasis tribunolas 1932 m. kovo 14 d. cerkvę su 1,5 ha sklypu priteisė katalikams. Deja, Telšių ir Šiaulių administracija susigrąžino šią bažnyčios teritoriją tik 1934 m., sumokėdama stačiatikių dvasininkijai už pastatytą mūrinę cerkvę 32 590 litų ir naujai cerkvei statyti dar skyrė sklypą buvusio vėjo malūno vietoje. 1935 m. spalio 30 d. buvusioje cerkvėje įrengta bažnyčia pašventinta (1 pav.).

Svarbu paminėti dar vieną faktą, susijusį su kalva, ant kurios šiuo metu stovi Telšių parapinė bažnyčia. Vietinių senų gyventojų pasakojimu, kalvos V dalyje, kur šiuo metu yra įrengtas takas į bažnyčią, yra palaidoti II Pasauliniame kare žuvę vokiečių kariai. Tarp jų yra palaidotas ir vienas lietuvis. Tarybiniu laikotarpiu teritorija buvo išlyginta, užsodinta medžiais, o kalvos PV kampe, prie Lokės g., pastatytas viešas tualetas, ir tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, šis statinys buvo panaikintas.

2011 m. tyrimai buvo vykdomi dviem etapais. I etapas vyko realizuojant „Apšvietimo tinklų, gatvių aptvėrimų, vaizdo kamerų įrengimo Telšių mieste“ projektą, kuriuo buvo numatyta įrengti apšvietimo tinklus kalvos ir Telšių Švč. Marijos ėmimo į dangų bažnyčios šventoriuje. Šių žvalgomųjų tyrimų metu tinklų ir atramų pamatų vietose iškasti 26 šurfai, kurių bendras plotas 64 m^2. II etape, realizuojant „Teritorijos tarp Šviesos g. ir Luokės g. tvarkymo“ projektą, numatyto įrengti pėsčiųjų tako atraminės sienelės kalvos aikštelės P ir R pakraščiuose, kuriai dėl nesuprantamų priežasčių reikėjo 1,8 m gylio betoninių polių ir 60 cm aukščio betoninio rostverko, buvo atlikti detalūs tyrimai 123,5 m^2 plote.

Tyrimų metu fiksuoti 45 įvairiai išlikę griautiniai kapai. Rasti palaidojimai buvę 0,6–1,75 m gylyje nuo dabartinio kalvos paviršiaus. 60–90 cm gylyje buvę, spėjama, seniausi XVI–XVII a. vidurio kapai. Jie visiškai sunaikinti arba apardyti. Permaišytuose paviršiniuose sluoksniuose tyrimų metu buvo rasta ne tik daug sulaužytų žmonių griaučių kaulų, bet ir XVI–XVII a. laikotarpio radinių – vario lydinio grandinėlės fragmentas, alavinės kilpelės, signetiniai žiedai. Šiam laikotarpiui gali būti priskirti ir apardyti kapai, kaip, pvz., kapas 12, kuriame rastos alavinės kilpelės su vario lydinio skardos tūtelėmis (2 pav.), kapas 23 su vario lydinio kilpelėmis, apardytas kapas 24 su marškiniams susegti skirta vario lydinio segute ir kapas 34 su 5 alavinėmis kilpelėmis drabužių surišimui skirtai virvelei įverti (3 pav.). Tačiau šiame horizonte arba iki 1,75 m gylio buvo rasti ir vėlesni XVII a. II pusės – XVIII a. geriau išlikę kapai. Įkapėse vyravo ovalo formos vario lydinio medalikėliai su lotyniškais įrašais (4, 5 pav.) arba vario lydinio kryželiai (6 pav.).

Tik vienas kapas 3 buvo rastas su 5 medalikėliais, kryželiu ir pavieniais sunykusio medinio rožančiaus karoliukais. Be to, mirusiojo pakaušio ir krūtinės srityje buvo rastos liekanos audinio su šilkiniais siūlais, apvytais aukso ir sidabro juostele. Tikėtina, kad tai kilmingesnės moters kapas.

Tyrimų metu rasti mirusieji laidoti ištiestoje padėtyje, galvomis V arba ŠV kryptimi. Tik vienas kapas 25 buvo orientuotas 105° (PR) kryptimi pagal XIX a. pabaigos tradiciją kojomis į bažnyčią. Mirusiųjų rankų padėtis įvairi, tačiau vyrauja abiejų per alkūnes sulenktų buku kampu rankų padėjimas ant dubens arba stačiu kampu sulenktų rankų padėjimas ant juosmens. Mirusieji laidoti lentiniuose

2 pav. Alavinės kilpelės iš kapo 12. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 2. The tin loop from burial 12.

3 pav. Alavinės kilpelės iš kapo 34. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 3. The tin loop from burial 34.

4 pav. Medalikėlis iš šurfo 13. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 4. A medallion from test pit 13.

5 pav. Medalikėlis iš šurfo 8. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 4. A medallion from test pit 8.

6 pav. Kryželis iš šurfo 25. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 6. A small cross from test pit 25.

karstuose, kapuose 18, 4, 19 rasti sudūlėjusios medienos fragmentai. Kai kuriuose kapuose rastos geležinės kaltinės vinys.

1653 m. Katalikų bažnyčios revizoriai nustatė, kad visi parapijiečiai kiekvieną sekmadienį turi dalyvauti šv. Mišiose ir išklausyti pamokslą. Nelankančius bažnyčios buvo liepta bausti piniginėmis baudomis. Be to, dvaras ir klebonas turėjo bausti būrimu užsiimančius žmones ir tuos, kurie atlikdavo, anot jų, pagoniškas apeigas kapinėse, t. y. ten puotavo ir tai vadino šermenimis už mirusiųjų vėles. Tyrimų metu kapinyno teritorijoje rasta nemažai buitinės keramikos fragmentų – dubenų, ąsočių ar lėkščių tik patvirtina faktą, kad tokios paskirties indai į kapines buvo atsinešti ne gėlėms laistyti, o šermenų maistui.

Bažnyčios šventoriuje iškastuose šurfuose 21–23 ir 25, 26 palaidojimų nerasta. Vienintelis labai sunykęs kapas rastas šurfe 24. Be to, esamo tako bažnyčios durų link teritorijoje rastas fragmentas apie 2 m pločio ankstesnio akmenimis grįsto tako, kuris galėjęs būti vienalaikis su XIX a. II pusėje pastatyta Telšių stačiatikių Šv. Nikolajaus cerkve.

Atskirai reikia paminėti šių kapinių naikinimo procesus. Kalvos R dalyje ir P kalvos terasose buvo kastas žvyras. Iškastos duobės R dalyje buvo užpiltos atvežiniu gruntu bei buitinėmis ir smulkiomis statybinėmis šiukšlėmis. Archeologinių tyrimų metu šurfuose 4–6 rastas iki 2,2 m storio permaišytas supiltinis sluoksnis. Šie darbai ir neorganizuotas pėsčiųjų vaikščiojimas bei tanki augmenija neleido susiformuoti velėnai ir sukėlė PR šlaito eroziją. Kalvos apačioje, šurfuose 1, 2 palei Luokės g. rastas sąnašinis sluoksnis su žmonių kaulais, patekęs nuo kalvos viršaus. Tačiau išskirti buvo dar ir du gana dideli etapai. I etapas buvo XIX a. viduryje, kai buvo nugriauta Telšių parapinė bažnyčia. Stačiatikiai, matyt, ne tik pastatė vietoje bažnyčios cerkvę, bet naikino ir katalikų kapines. 2011 m. darbų metu perkasoje V nupjovus apie 70 cm skersmens klevą ir pabandžius išrauti jo kelmą paaiškėjo, kad medis buvo pasodintas ant apie 2 m skersmens duobės, užpildytos žmonių kaulais. Tokio skersmens klevas užauga maždaug per 100 metų. II etapas buvo 1991 m., kai buvo statomas betoninis kryžius XX a. vidurio rezistencijos aukoms atminti ir tvarkoma ap-linka. Šio „tvarkymo“ pėdsakai – daugiau nei 2 m skersmens duobė perkasose III–IV, pripilta žmonių kaulų. Matyt, šiuo laikotarpiu atsirado dar ir daug mažesnių duobių kalvos aikštelės teritorijoje su užkastais žmonių kaulais, kurių dalis buvo rasta tyrinėtose perkasose. Neatmetama galimybė, kad kartu su teritorijos „tvarkytojais“ pasidarbavo ir „juodieji archeologai“. Analogijos leidžia teigti, kad XVI–XVII a. kapinyne turėjo būti ne tik daugiau įkapių, bet ir, pvz., tuo metu gana dažnai mirusiesiems dėtų monetų. Deja, šių tyrimų me-tu nerasta nė vienos monetos. Šį spėjimą gali patvirtinti ir kažkokių didelių vario lydinio papuošalų pėdsakai ant pavienių kaukolių ar jų dalių, nors pačių papuošalų ar jų fragmentų nebuvo rasta.

Įvertinant turimą medžiagą, galima daryti išvadą, kad kalvos teritorijoje buvo pirmosios katalikiškojo Telšių miesto kapinės, kurias galima datuoti XVI a. viduriu, t. y. bažnyčios statybos laiku, ir XIX a. viduriu, bažnyčios nugriovimo laiku. Kadangi šis objektas neturi kultūros paveldo statuso, o yra saugomas Telšių senamiesčio ir Telšių senojo miesto kontekste, kreiptasi į KPD su prašymu imtis skubių priemonių objekto apsaugai ir tvarkymo reglamentavimui nustatyti. Objektui buvo pasiūlytos ribos, kurios iš esmės jau buvo nusistovėjusios XX a. pradžioje.

The Churchyard of the Telšiai Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary

In 2011 a field survey and a limited excavation were conducted on the hill in the vicinity of the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary that stands between Luokės and Šviesos Streets (Fig. 1). 26 test pits (a total of 64 m^2) as well as a separate 123.5 m^2 area were excavated. 45 burials in various states of preservation were found at a depth of 0.6–1.75 m from the present ground's surface as well as 16th–17th-century finds: a fragment of a small copper alloy chain, small tin loops (Figs. 2–3), signet rings, medallions (Figs. 4–5), and small crosses (Fig. 6). The first Catholic cemetery of the city of Telšiai was on the hill and can be dated to the mid-16th – mid-19th centuries.

Birutė Lisauskaitė

2010 m. tyrimai Birutės gatvėje Trakuose

Archeologiniai tyrimai Birutės ir Mindaugo gatvėse Trakų senojo miesto vietoje (UK A1783, UK 27125) buvo pradėti 2009 m. Šių gatvių rekonstrukcijos ir žvalgomųjų tyrimų darbai buvo suskirstyti į 2 etapus. Pirmame etape darbai vykdyti Mindaugo ir Birutės g. dalyje iki jų sankryžos su Maironio g. Antrajame darbų etape 2010 m. darbai vykdyti nuo Birutės g. sankryžos su Maironio g. iki jos sankryžos su Vytauto g.

Birutės gatvės rekonstrukcijos darbų eigoje kastas 60 cm gylio naujas gatvės lovys, formuota nauja sankasa, atskirose gatvės atkarpose buvo įrengiama lietaus vandens surinkimo sistema, įrengiami šaligatviai, klojami požeminiai gatvės apšvietimo kabeliai bei statomi gatvės apšvietimo stulpai. Prieš vykdant aikštės prie Trakų parapinės bažnyčios grindinio remonto darbus, buvo įrengti bažnyčios lietaus ir fekalinės nuotekynės tinklai. Iki rekonstrukcijos buvusi Birutės g. su sankasa buvo įrengta apie 1967 m., remontuota apie 1984–1986 m.

Rekonstrukcijos darbų vietoje ištirti 4 plotai (bendras plotas 63 m^2) ir 6 šurfai (bendras plotas 6 m^2), taip pat vykdyti žvalgymai 284 m ilgio Birutės g. atkarpoje, fiksuojant kelis gatvių trasos ir elektros tinklų trasų sienelių pjūvius ir UAB „Kortas" darytų gręžinių pjūvius. Jų metu nustatyta, kad Birutės g., nuo jos sankryžos su Maironio g. iki sklypo Birutės g. 14, kultūrinis sluoksnis, jei toks ir buvo susiformavęs buvusioje gatvės trasoje, sunaikintas ankstesnių žemės darbų metu. Gatvės atkarpoje nuo sklypo Birutės g. 14 iki sklypo Birutės g. 7, įkalnėje yra išlikę XVII–XX a. vidurio kultūrinio sluoksnio fragmentai. 2006 ir 2010 m. vykdytų tyrimų metu nustatyta, kad gatvės gretimybėje, sklypo Birutės g. 14 PV pakraštyje ir aukščiau ŠV kryptimi yra stovėję pastatai. Gatvės trasos ŠV riba šioje dabartinės gatvės trasos atkarpoje buvo apie 3 m labiau pasislinkusi P–PV kryptimi. Paskutinis pastatas, stovėjęs šioje teritorijoje, buvo nugriautas XX a. viduryje. Deja, tyrimų metu šioje atkarpoje nepavyko rasti gatvės PV ribos, kuri greičiausiai dabar yra suformuotų sklypų teritorijoje.

Birutės g. atkarpoje nuo sklypo Birutės g. 7 PR ribos iki įvažiavimo į dabar vadinamą Reinės aikštę PR ribos dar XX a. I pusėje buvusios Trakų parapijos valdos ribose buvo rasti išlikę XIX a. pabaigos gatvės grindinio fragmentai. Tyrimų metu nustatyta, kad šioje